“In The Crosswind” (Martti Helde): Gevangen in de wervelwind van de geschiedenis

Brecht Capiau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/7741>

DOI : 10.4000/temoigner.7741

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2018

Pagination : 11-13

ISBN : 978-2-930953-076

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Brecht Capiau, «*In The Crosswind*» (Martti Helde): Gevangen in de wervelwind van de geschiedenis», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 127 | 2018, Online op 10 février 2022, geraadpleegd op 14 février 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/7741> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.7741>

IN THE CROSSWIND (MARTTI HELDE) GEVANGEN IN DE WERVELWIND VAN DE GESCHIEDENIS

FILM In 2017 kwam het rapport 'De toekomst van de NAVO en de veiligheid van Europa', uitgevoerd door de Adviesraad Internationale Vraagstukken, tot de slotsom dat de NAVO dringend de verdediging van Estland, Letland en Litouwen moet herbekijken in het kader van de stijgende Russische agressie. Nu Donald Trump president van de Verenigde Staten is, twifelen diplomaten van de oostelijke lidstaten van de Navo immers aan het militaire engagement van de Amerikanen. Een terugkeer naar de voormalige bezetting van de regio door de Russen is ondenkbaar voor hen. Tot op heden kijken de Baltische staten met wrange gevoelens terug op het vijftigjarige Sovjetbewind. Niettemin slagen ze er stilaan in om het juk van het verleden van zich af te werpen en op een constructieve manier om te gaan met nationale trauma's. Een van de hulpmiddelen bij uitstek hierbij is film. Sinds 2010 zoomen steeds meer films uit de Baltische staten in op hun gedeelde Russische verleden. Een van de succesvolste en meest in het oog springende voorbeelden is wellicht *Risttuules* van de Estse regisseur Martti Helde.

'We zijn allemaal gevangenen van de natuur. Zouden er ooit gevangenen zijn geweest met zoveel ruimte dat ze naar tralies verlangden?'

Dagboeknotitie van Erna Tamm, hoofdpersonage uit *In The Crosswind*, over haar deportatie naar Siberië.

DE SEROV-INSTRUCTIES: EEN KORTE HISTORISCHE RECONSTRUCTIE VAN DE MEI-JUNIDEPORTATIES

Risttuules, in de Engelstalige wereld beter bekend als *In The Crosswind*, is een Estse film uit 2014 en vertelt het levensverhaal van Erna Nagel, in de film Erna Tamm genoemd, tijdens de junideportatie in 1941. In de nacht van 14 juni 1941 wordt Erna samen met haar dochtertje Eliide door de Sovjetautoriteiten weggevoerd naar Siberië. De autoriteiten sturen haar man Heldur naar een goelag. Het gedwongen vertrek kadert in een reeks van deportaties die van 20 mei tot 20 juni 1941 plaatsvonden in de Baltische staten, Polen en Moldavië. Deze volksverhuizing had niets te maken met de ophanden zijnde Duitse invasie van de Sovjet-Unie, maar met het uitschakelen van vermeende politieke opposanten in de veroverde gebieden. Het bevel voor de massadeportaties kwam van Stalin zelf, maar het brein dat alles concreet realiseerde was Ivan Serov, de volkscommissaris van de Staatsveiligheid. Zijn beruchte instructies stipuleerden dat de verhuizingen snel, efficiënt en zo geheim mogelijk moesten uitgevoerd worden. Zo mochten families niet meer dan 100 kilo huisraad meenemen om de uittocht niet al te veel te vertragen. Vrouwen en kinderen kregen onderdak in gedwongen nederzettingen in het afgelegen Siberië, terwijl de mannen wegwijnden in

**De smalle raampjes zijn net
lijsten waardoor ons land
op een schilderij lijkt dat
voor ons onbereikbaar is. De
meesten van ons denken dat
het een grote vergissing is**

goelags. Ruim 40 000 inwoners van Estland, Letland en Litouwen werden tijdens de junideportatie afgevoerd. Onder de Estse bevolking bedroeg de mortaliteitsgraad tijdens hun verbanning maar liefst zestig procent.

EEN VISUELE KRACHTTOER

‘De mooiste jaren van mijn leven gingen voorbij terwijl ze stilstonden’, mijmert Erna Tamm in de voice-over van de film. Regisseur Martti Helde neemt deze uitspraak op visueel vlak vrij letterlijk en hangt er zelfs zijn volledige film aan op. De rolprent is immers opgebouwd uit dertien in zwart-wit gedraaide *tableaux vivants* waarin niets beweegt. De personages staan stokstijf in een bepaalde houding terwijl de camera rond, om en tussen hen beweegt. Het leven staat letterlijk stil voor deze gedeporteerden. Niettemin barst elke strak gechoreografeerde scène uit zijn voegen van emotie. Elke gezichtsuitdrukking, gaande van opperste verwarring tot intens verdriet, wordt gecapteerd, geanalyseerd en geobserveerd door de meedogenloze camera. Die laatste speelt de rol van de onzichtbare, maar participerende toeschouwer, in staat om de tijd te bevriezen en de kijker te dwingen om stil te staan bij de impact van de deportatie naar het onherbergzame Siberië op de vele anonieme personages. In zekere zin roepen de *tableaux* de herinnering op aan de kruiswegstaties die je in elke katholieke kerk vindt. Net zoals het lijden van Christus bij elk paneel toeneemt, zo moet ook Erna bij elk nieuw *tableau* een mokerslag verwerken, zoals de verkrachting door de kampbaas en de dood van haar dochtertje Eliide door uitputting. De gedachte aan haar man Heldur die op een onbekende plek minstens even gruwelijke zaken meemaakt, houdt haar op de been.

EEN AUDITIEVE ERVARING

In the Crosswind gaat ook op een heel intelligente manier om met geluid. In de eerste plaats is er de constante voice-over van Erna die als een wind over de versteende gebeurtenissen waait. Hierin spreekt zij de vertwijfeling en de voortdurende angst uit die ze ervaart. Ze richt zich in haar klaagzang telkens tot Heldur, haar echtgenoot, in de hoop dat ze uit het gesprek met hem kracht kan putten om verder te leven. Zorgvuldig uitgekozen achtergrondgeluiden zoals het geblaf van een hond of het geschreeuw van een bewaker

© Alle rechten voorbehouden

doorbreken deze dialoog echter en verstoren de intimiteit ervan. Ze wijzen ons op het feit dat Erna deze monologen vooral met zichzelf voert en dat de harde realiteit de mijmering zo goed als onmogelijk maakt.

IN THE CROSSWIND: ONDERDEEL VAN EEN BALTISCHE NEW WAVE ?

Sinds 2010 zijn er veel films verschenen waarin de voormalige Russische bezetting in de Baltische staten onder de loep wordt genomen. Wat hierin opvalt, is de enorme variëteit aan vertel- en stijlmiddelen die de Baltische filmmakers gebruiken om de demonen te bezweren. Zo besteedt een landgenoot van Martti Helde, Ullo Pikkov, aandacht aan de kwestie in zijn *stop-motion* geanimeerde kortfilm *Keha mälu* (*Body Memory*) uit 2011. Mannen en vrouwen, opgebouwd uit draadbolletjes, bieden weerstand tegen hun ontroofing tijdens een treindeportatie. Hun verzet draait uiteindelijk op niets uit: een mooie allegorie over hoe een kleine natie volledig ‘onttrafeld’ kan worden door een grotere staat die militair en economisch veel meer gewicht in de schaal kan leggen. Verder is er nog het Litouwse *Ekskursante* (*The Excursionist*) uit 2013 waarin een tienjarige meisje uit een gedwongen nederzetting ontsnapt. Tenslotte is er het Letse *Melanijas hronika* (*The Chronicles of Melanie*) uit 2016 met een soortgelijk verhaal als *In The Crosswind*, maar dan op een meer conventionele manier verteld.

Kunnen we aan de hand van deze voorbeelden spreken van een ‘Baltische New Wave’, naar analogie met de Roemeense New Wave ? Absoluut. Alle genoemde films hebben immers een grote gemeenschappelijke deler, namelijk hun kritiek op het oude politieke systeem. Bovendien spitst de Baltische New Wave zich ook vooral toe op fictiefilm. Er zijn nog meer raakvlakken met de Roemeense New Wave uit de jaren 2000, waarbij filmmakers vijftien jaar na de gebeurtenissen het politieke bestel onder dictator Ceaușescu onder vuur namen. Ook in de Baltische cinema zien we pas in 2010, zestien jaar na het vertrek van de laatste Russische troepen, kritiek op het vroegere bestel.

Van al de films uit de Baltische New Wave is voorlopig enkel *In The Crosswind* op een fysieke drager te vinden in de Benelux. Omwille van zijn experimentele karakter en de dwingende cameravoering zal deze film een groot publiek wellicht niet kunnen bekoren. Diegenen die de film kunnen bekijken op de eigen voorwaarden zullen echter verwonderd zijn over de ‘poëtische hommage’ die Martti Helde wou brengen aan de slachtoffers van wat hij de Russische ‘Holocaust’ noemt. ■

Brecht Capiu

→ Meer weten

♦ *In The Crosswind* van Martti Helde (2014)
Met Laura Peterson (Erna Tamm), Tarmo Song (Heldur), Mirt Preegel (Eliide), e.a. – 87 minuten.